

วิพากษ์หนังสือ
“พุทธจิต และการจัดการความรู้สู่ปัญญา”
Book review
“Buddhist mind and knowledge management towards wisdom”

สุภาวดี คูหาทอง*

Supawadee Coohathong

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ประเทศไทย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand

E- mail: bcoo50889@gmail.com

พุทธจิตและการจัดการความรู้สู่ปัญญา

เขียนโดย : ดร.นพดล เหลืองภิรมย์

ISBN : ๙๗๘-๓๑๖-๙๒๙๕๔-๐-๒

พิมพ์เมื่อ : กันยายน ๒๕๖๐

ราคาปก : ๒๕๐ บาท

จัดพิมพ์และจำหน่ายโดย : Empress Printing

จำนวนหน้า : ๑๗๖ หน้า

หนังสือเรื่อง “พุทธจิตและการจัดการความรู้สู่ปัญญา เขียนโดย ดร.นพดล เหลืองภิรมย์ เป็นหนังสือที่เสนอแนวความคิดเรื่องพุทธจิต ที่มุ่งเน้นการนำไปใช้จัดการความรู้เพื่อไปสู่การสร้างปัญญา ซึ่งถือเป็นแนวทางในการพัฒนาตนเอง

* นางสาวสุภาวดี คูหาทอง Miss Supawadee Coohathong มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

การทำความเข้าใจถึงลักษณะเนื้อหาของหนังสือ ผู้เขียนไม่ได้มีความประสงค์ให้หนังสือเล่มนี้มุ่งเน้นไปที่จิตวิทยา หรือจิตวิทยาวิเคราะห์ รวมไปถึงความเป็นปรัชญาและศาสนา แต่ผู้เขียนพยายามหาคำอธิบายเกี่ยวกับ ‘จิต’ หรือ ‘ใจ’ ที่จะทำให้คนทั่วไปสามารถทำความเข้าใจได้ ว่ามีอะไรบ้าง เช่น มโนทัศน์ความรู้และทฤษฎีหรือแนวคิดเป็นอย่างไร มีการพัฒนาจิตใจอย่างไร มีการจัดการความรู้และการจัดการทางปัญญาอย่างไร ทำอย่างไรจึงจะเกิดสมาธิและมีการทำวิปัสสนากรรมฐานอย่างไร

สำหรับการทำความเข้าใจของผู้อ่าน คือการทำความเข้าใจสภาวะทางจิตกับสภาวะยุคสมัยใหม่ที่ผู้อ่านกำลังเผชิญอยู่ ที่มีแนวโน้มเป็นไปในทางอ่อนแอ ภายใต้การแสวงหาอำนาจ วาสนา ฐานะทางการเงิน ชื่อเสียงทางสังคมที่ทำให้จิตใจหลงไปยึดติดกับความสุขและความอึดอ้อมใจกลายเป็นความมืดบอด ทำให้กลายเป็นสภาวะของการหลอกลวงตนเองและอยู่ภายใต้การหลอกลวงทางสังคม

เนื้อหา

เนื้อหาในหนังสือเรื่อง พุทธจิต และการจัดการความรู้ปัญญา ที่เขียนโดย ดร.นพดล เหลืองภิรมย์ เล่มนี้มีจำนวน ๕ บท ได้แก่

บทที่ ๑ จิตมีจริงไหม

ความสัมพันธ์ระหว่างจิต และสมอง

ความสัมพันธ์ระหว่างจิต และหัวใจ

ความสัมพันธ์ระหว่างจิต และกาย

บทที่ ๒ จิตทำงานอย่างไร

การทำงานของจิตตามศาสตร์ตะวันตก

สำนักจิตวิเคราะห์

สำนักพฤติกรรมนิยม

สำนักมนุษยนิยม

การทำงานของจิตตามศาสตร์ตะวันออก

เปรียบเทียบการทำงานของจิตตามศาสตร์ตะวันตกและศาสตร์ตะวันออก

บทที่ ๓ ปรากฏการณ์ และสภาพธรรม

ความสัมพันธ์ระหว่างปรากฏการณ์และสภาพธรรม

การเข้าใจแห่งความจริงของมนุษย์

บทที่ ๔ จิตและการเรียนรู้ของมนุษย์

การแสวงหาความรู้และความจริงของมนุษยชาติ

ความรู้ และความคิดสร้างสรรค์

บทที่ ๕ การจัดการความรู้สู่การสร้างปัญญา

รายละเอียดเนื้อหา

บทที่ ๑ จิตมีจริงไหม

ในบทที่หนึ่งเริ่มต้นด้วยการตั้งคำถามเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างกายและจิต โดยนำเสนอการอ้างอิงแนวคิดทางปรัชญาในฝั่งต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นปรัชญาตะวันออก คือปรัชญาจีนและปรัชญาอินเดีย ปรัชญาศาสนาทางฝั่งตะวันตก ในการอธิบายปรากฏการณ์ทางจิตในลักษณะต่าง ๆ และการตั้งคำถามถึงความน่าเชื่อถือระหว่างการเชื่อความรู้สึกทางกายหรือการรับรู้ทางจิตควรที่จะเชื่อทางใดดี เพราะความผิดพลาดที่เกิดขึ้นจนกลายเป็นข้อสังเกตถึงความไม่น่าเชื่อถือและความน่าเชื่อถือของสิ่งทั้งสอง ซึ่งปรากฏว่าการรับรู้ทางผัสสะให้มีข้อผิดพลาดในด้านความไม่แน่นอนในการรับรู้ ส่วนสภาวะทางจิตนั้นมนุษย์สามารถยกระดับให้สูงขึ้นได้ หากแต่ว่าบางครั้งกลับพบว่ามนุษย์กับหลงไปกับสิ่งล่อใจทำให้ขาดการฝึกปฏิบัติทางจิต เกิดภาวะอารมณ์หวั่นไหวเกิดเป็นความทุกข์ ถัดมาผู้เขียนได้นำเสนอแนวความคิดของนักปรัชญา ที่ชื่อว่า เรอเน เดการ์ต โดยแสดงให้เห็นขีดจำกัดของประสาทสัมผัส และนำเสนอแนวความคิดในโลกตะวันออกโดยอธิบายให้เห็นถึงสภาวะทางจิตที่มีลักษณะโปร่งเบา เป็นเครื่องมือช่วยปลดปล่อยให้เราหลุดพ้นจากพันธนาการของกรอบความคิดและยังนำเราให้ได้สัมผัสกับโลกอย่างกลมกลืนแท้จริง

สำหรับการตอบคำถามว่าจิตมีจริงไหม ผู้เขียนได้อธิบายให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างจิตและสมอง ระหว่างจิตและหัวใจ และระหว่างจิต (ใจ) กับกาย ซึ่งเมื่อพิจารณาและสรุปแบบสั้น ๆ ภายใต้อาณัติความสัมพันธ์ระหว่างจิตกับสมอง เป็นการทำงานของจิตที่ทำงานผ่านสมอง โดยแสดงให้เห็นการเรียนรู้และเข้าใจโลกในระดับจิตไร้สำนึกโดยที่ไม่ต้องอาศัยผัสสะเกิดก่อนการเรียนรู้การเข้าใจโลกด้วยจิตสำนึกซึ่งมีอยู่จริง โดยมีงานวิจัยของไลเบตกับฟลินส์ไตน์ มารองรับทัศนคติข้างต้น ซึ่งทั้งสภาวะจิตไร้สำนึกกับจิตใต้สำนึกต่างก็มีบทบาทในการรับภาระถึงสิ่งที่มนุษย์ต้องเผชิญ โดยคาร์ล ยุงได้นำเสนอว่า “เมื่อเราสามารถทำให้จิตไร้สำนึกรับรู้ในระดับจิตสำนึก เราจะเข้าใจและรับรู้ได้ถึงชะตาชีวิตของเรา” ในด้านความสัมพันธ์ระหว่างจิตกับหัวใจ โดยพฤติกรรมบางอย่างสะท้อนคุณลักษณะของสภาพชีวิต เช่นเมื่อความเครียดของบุคคลส่งผลต่อการเป็นโรคหัวใจ ถัดมาเป็นความสัมพันธ์ระหว่างจิต (ใจ) กับกาย แสดงออกมาได้ในหลายรูปแบบซึ่งมีงานวิจัยกล่าวว่า บุคคลที่มีความรู้สึกเกลียดชัง จะทำให้ส่งผลต่อจิตใจ เกิดเป็นโรคความดันโลหิตสูง หอบหืด เป็นต้น

บทที่ ๒ จิตทำงานอย่างไร

ในบทนี้เนื้อหาเริ่มต้นด้วยการตั้งคำถามว่า จิตทำงานอย่างไร โดยการให้เหตุและผลแสดงคำตอบถึงการทำงานของจิต ภายใต้การให้คำอธิบายถึง ๓ แนวทางใหญ่ โดยแบบแรก คือสำนักทฤษฎีจิตวิเคราะห์ แบบที่สอง สำนักพฤติกรรมนิยม และแบบที่สาม สำนักมนุษยนิยม โดยมหาทฤษฎีทั้งสามมีคำอธิบายดังต่อไปนี้

แบบแรก สำนักทฤษฎีจิตวิเคราะห์ มุ่งเน้นความสำคัญที่ ‘จิตไร้สำนึก’ ที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรม เป็นพลังกลุ่มหนึ่ง โดยผู้นำแนวคิดนี้ ฟรอยด์ ซึ่งเขาอธิบายว่า จิตของคนเรามี ๓ ส่วน ประกอบด้วย จิตสำนึก, จิตกึ่งสำนึกหรือจิตใต้สำนึก และจิตไร้สำนึก ซึ่งมีพลังทางจิตเป็นแรงขับเคลื่อนพฤติกรรม ซึ่งแบ่งออกเป็นสามส่วน คือ id, Ego, และ Superego

Id เป็นส่วนที่ติดตัวมาตั้งแต่กำเนิด เป็นแรงขับเคลื่อนตามสัญชาตญาณ ความอยาก ตัณหา เป็นไปตามหลักของความพึงพอใจ ส่วน Ego เป็นส่วนที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้และเป็นส่วนที่ควบคุมพฤติกรรมของคนให้ดำเนินไปอย่างเหมาะสม ซึ่งตัวอีโก้เป็นตัวขัดข้อขัดแย้งระหว่าง Id และ Superego จึงเกิดเป็นกลไกการป้องกันตัวเองขึ้น ส่วนสุดท้าย Superego เป็นพลังจากสังคมที่เกี่ยวกับหลักศีลธรรม คุณธรรม เป็นพลังที่ควบคุมพฤติกรรมให้สอดคล้องกับความเป็นจริง

นักคิดคนสำคัญถัดมาคือ คาร์ล จุง เป็นนักจิตแพทย์ที่มีความเชื่อว่า มนุษย์เกิดมามีแนวโน้มที่จะได้รับมรดกทางวิญญาณจากบรรพบุรุษของเขา อาจเป็นตัวชี้นำพฤติกรรมและนำทางจิตสำนึก ซึ่งตอบสนองต่อประสบการณ์และโลกส่วนตัวของเขา อีกทั้งยังเสริมอีกว่า บุคลิกภาพของคนมีผลมาจากอดีตถูกปรุงแต่งจนกลายเป็นตัวตน โดยได้อธิบายองค์ประกอบของจิตนั้นมี ๓ ระบบ คือ โครงสร้างทางบุคลิกภาพ, ตัวตนของมนุษย์, และระบบความสัมพันธ์ภายใน

จุงได้กล่าวถึงโครงสร้างของบุคลิกภาพโดยกำหนดส่วนที่เป็นหน้าฉากคือส่วนที่เป็นบทบาททางสังคม และการทำหน้าที่ของบุคลิกภาพตามสภาพทางจิตใจของมนุษย์ มี ๔ ประการได้แก่ การคิด การรู้สึก การรับรู้ทางประสาทสัมผัส การกำหนดรู้ในใจ ซึ่งการคิด จะเกี่ยวข้องกับความเข้าใจ และปัญญาจะทำหน้าที่ในการให้คุณค่าและความรู้สึกต่างๆ สำหรับการรับรู้ทางประสาทสัมผัสจะทำหน้าที่รับรู้ทำหน้าที่ตามความเป็นจริง และกระบวนการของจิตไร้สำนึกทำหน้าที่รู้ล่วงหน้าในสิ่งต่าง ๆ ซึ่งการทำหน้าที่ทั้งสี่จะเป็นไปอย่างสมดุลและมีการทำหน้าที่เท่ากันในบุคลิกภาพ ซึ่งทำให้บุคคลเกิดความเข้าใจในตนเอง ซึ่งเป็นไปได้ยาก

แบบที่สอง สำนักพฤติกรรมนิยม มองธรรมชาติของมนุษย์เป็นกลาง ๆ การกระทำของมนุษย์เกิดจากสภาพแวดล้อม นักคิดกลุ่มนี้ได้แก่ วัตสันและสกินเนอร์ โดยมองว่าการเรียนรู้เชื่อมโยงกับสิ่งเร้าและการตอบสนอง จนเกิดเป็นพฤติกรรมซึ่งสามารถวัดและทดสอบได้ โดยสำนักนี้มีแนวคิดสำคัญ

สามทฤษฎี ได้แก่ ทฤษฎีเชื่อมโยง ทฤษฎีการวางเงื่อนไข และทฤษฎีการเรียนรู้ของฮัลล์ กล่าวโดยสรุป นักคิดกลุ่มนี้มองว่าจิตมนุษย์สามารถฝึกได้ เรียนรู้ได้โดยอาศัยปัจจัยสิ่งแวดล้อมภายนอก จิตมนุษย์มีลักษณะเป็นกลาง การกระทำต่างๆของมนุษย์มีอิทธิพลจากสิ่งแวดล้อมภายนอกและเป็นการตอบสนองของสิ่งเร้าของจิต โดยจะตอบสนองได้ดีเมื่ออยู่ในสภาวะที่เหมาะสม

แบบที่สาม สำนักมนุษยนิยม เชื่อว่ามนุษย์มีอิสระที่จะเรียนรู้ภายใต้สภาพแวดล้อมต่าง ๆ มุ่งเน้นการส่งเสริมให้มนุษย์สามารถค้นหาศักยภาพของตนเองได้สูงสุด โดยใช้จิตสำนึกในการค้นหาตนเองปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อมให้สังคมยอมรับ และมนุษย์มีสิทธิในการต่อต้านผลผลิตจากสังคม

ส่วนมุมมองทางจิตในทัศนะตะวันออก มีส่วนที่คล้ายและแตกต่างกันที่ขณะของตะวันตก โดยได้ทำการเปรียบเทียบแนวคิดและความหมาย รวมถึงหน้าที่ของภวังคจิตและจิตไร้สำนึก ซึ่งภวังคจิตตามความหมายอภิธรรมเป็นพื้นฐานอยู่ระหว่างปฏิสนธิ และการจิตตั้งแต่แรกเกิดซึ่งเมื่อนำมาเปรียบเทียบกับจิตไร้สำนึก ความเหมือนคือ เป็นกระบวนการเก็บสังขารมณเกิดจากประสาทสัมผัสหรือประสบการณ์ภายนอกในรูปของพลังงาน และแรงขับทางเพศเปรียบได้กับ โลภะ โทสะ คือแรงขับก้าวร้าว ส่วนความต่างนั้นภวังคจิตเก็บสังขารมณในรูปของนามธรรมจากกระแสวิถิจิต สะสมอารมณ์ได้ทั้งอดีตและปัจจุบัน และจากประสบการณ์ภายนอก แปรเป็นรูปแบบพลังงานทางจิตที่เป็นแรกผลักดันจากภายใน

บทที่ ๓ ปรากฎการณ์ และสภาพธรรม

ในเนื้อหาส่วนนี้เป็นการอธิบายปรากฏการณ์และสภาพธรรมในการที่มนุษย์จะเข้าใจความจริงของโลก ซึ่งต้องทำความเข้าใจว่ามนุษย์นั้นมีข้อจำกัดของมนุษย์ทางอายตนะทั้งภายในและภายนอก โดยมนุษย์เข้าใจปรากฏการณ์มากกว่าสภาพธรรม ซึ่งปรากฏการณ์ในมิติของสถานที่และเวลา โดยนักปรัชญาท่านสำคัญคือ เอมมานูแอล คานท์ที่เชื่อว่า มีแต่จิตไร้สำนึกเท่านั้นที่สามารถก้าวเข้าสู่สภาพธรรมได้ ส่วนเพลโต เรียกสิ่งนี้ว่าอุดมคติ หรือวิมุติในทางพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นความจริงขั้นสูงสุดที่ผู้มีปัญญาสามารถรับรู้ความจริงแท้ได้ โดยผู้เขียนได้แสดงภาพวงกลมซึ่งแสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างปรากฏการณ์ สภาพธรรมและการเข้าใจโลก โดยนักปรัชญาที่ชื่อว่า ไฮเซนเบิร์ก ให้เหตุผลสำหรับการปรากฏของวัตถุเชิงประสบการณ์ในโลกมนุษย์กับความเป็นจริงของโลกของแบบก็เพื่อให้เกิดการอุปมาอุปไมยทั้งหลายได้ลอบแบบวัตถุเชิงประสบการณ์อีกทอดหนึ่ง แต่อีกด้านหนึ่งนักปรัชญาที่ชื่อว่า อริสโตเติล ไม่เชื่อในเรื่องโลกของแบบ โดยมีทัศนะแตกต่างจากเพลโตโดยมองว่า มนุษย์สามารถใช้ศิลปะเลียนแบบ สิ่งต่าง ๆ ในโลกนี้ได้อย่างที่ควรจะเป็นและบางครั้งศิลปะก็ได้สร้างความสมบูรณ์ให้กับสิ่งต่าง ๆ คือเห็นว่า ศิลปะคือสิ่งเฉพาะในจินตนาการของศิลปินคนนั้น ๆ ในการแสดงแง่มุมของสิ่งต่าง ๆ ออกมาและความหมายก็เป็นไปตามทัศนะของแต่ละคน

ส่วนสภาพธรรมคือความว่างเปล่า หรือความไม่มีตัวตน ซึ่งในพุทธศาสนามี ๔ นัยยะ นัยยะที่ ๑ คือ ความเป็นสภาพว่างเปล่าจากความเป็นสัตว์ บุคคลตัวตนเรา เขา เป็นภาวะที่ขั้นที่ ๕ เป็นอนัตตานิยามะที่ ๒ คือ ความว่างจากกิเลส ว่างจากสังขารทั้งหลาย หมายถึงนิพพาน นัยยะที่ ๓ คือโลกุตตรธรรม ว่างด้วยเหตุที่ลุดด้วยปัญญาที่กำหนดพิจารณาความเป็นอนัตตา มองเห็นสภาวะสังขารเป็นสภาพว่าง นัยยะที่ ๔ ว่างจากความหมายในใจ เป็นการทำให้ใจให้เป็นอารมณ์ของจิตในการเจริญสมาบัติ ในส่วนท้ายของบท เป็นการอธิบายเพื่อให้ผู้อ่านได้เข้าใจโลกแห่งความจริงของมนุษย์ โดยเชื่อกันว่า จิตจะหลุดพ้นจากวิถิจิตปานมโนทวาร ไม่เวียนว่ายในภพชาติอีกต่อไป หากดำเนินไปในมรรคแปดเป็นหลักในการดำเนินชีวิต และการเจริญปัญญาเพื่อไปสู่นิพพาน ซึ่งผู้เขียนได้ให้ทัศนะว่า พระพุทธเจ้าเท่านั้นที่สามารถแสดงธรรมได้ลึกซึ้ง

บทที่ ๔ จิตและการเรียนรู้ของมนุษย์

ในบทนี้เริ่มต้นด้วยลักษณะของการเรียนรู้ของมนุษย์ โดยอธิบายว่าการเรียนรู้ของมนุษย์นั้นต้องอาศัยจิตเป็นองค์ประกอบสำคัญ โดยการเรียนรู้ของโลกมนุษย์ด้วยผัสสะก็เกิดขึ้นจากจิตสำนึกผ่านอายตนะ และการเรียนรู้ผ่านจิตไร้สำนึกที่ไม่ต้องการผัสสะ สามารถรับข้อมูลได้มาก แต่ต้องอาศัยเวลาในการบ่มเพาะ ซึ่งสามารถผุดออกมาได้ เรียกว่า ปรากฏความคิดหรือภาวะฉกฉวย หรือบางครั้งเรียกว่า ลางสังหรณ์ โดยจิตไร้สำนึกมีการทำงานคล้ายสัญชาตญาณของสิ่งมีชีวิตทั่วไปในการตอบสนองต่อสิ่งแวดล้อมเพื่อความอยู่รอด แต่สำหรับมนุษย์นั้นคือ ใจ เป็นตัวทำให้จิตไร้สำนึกมีคุณสมบัติมากกว่าสัญชาตญาณ ซึ่งในส่วนนี้เรียกว่า อัญมัยชติกญาณผ่านการสะสมประสบการณ์ ในทางพระพุทธศาสนา เรียกว่า จิตประภัสสร เป็นพุทธจิตที่พึงปรารถนา เหล่านี้คือลักษณะของจิตที่มีส่วนสัมพันธ์กับการเรียนรู้ โดยการแสวงหาความรู้และความจริงของมนุษย์ แยกออกได้เป็น ๓ แนวทาง แนวทางที่ ๑ คือ การแสวงหาความรู้และความจริงของมนุษย์ เป็นการมองโลกตามสภาพที่เป็นจริง เรียกว่า Being ในทางปรัชญา เรียกว่า ภววิทยา ในทางพระพุทธศาสนาเรียกความจริงในระดับนี้ ปรมาตม์ซึ่งเป็นขั้นสูงสุดของมนุษย์ ในส่วนเนื้อหาถัดมาของแนวทางนี้ได้มีการตั้งคำถามเกี่ยวกับจักรวาล โดยถามว่าจักรวาลมีจริงหรือไม่ ซึ่งมีการให้คำอธิบายทั้งทางวิทยาศาสตร์และตามตำนานที่เล่าขานกัน ซึ่งการให้คำอธิบายในลักษณะตำนาน เป็นความพยายามที่จะทำให้มนุษย์เชื่อถือจนทำให้มนุษย์ห่างไกลออกไปจากความเป็นจริงมากขึ้น จึงเกิดการโจมตีการรับรู้ทางผัสสะ นักปรัชญาอย่างเรอเน่ เดสการ์ต จึงประกาศว่า I think therefore I am เพราะเขาเชื่อว่าใจเท่านั้นที่จะสามารถเข้าถึงความจริงแท้ได้ซึ่งจะปรากฏในใจของเขา จึงเกิดเป็นปรัชญาในสาขาเหตุผลนิยม แนวทางที่ ๒ การแสวงหาความรู้ความจริงโดยการมองโลกเป็นแบบสสารรวมไปถึงตัวตน ที่เรียกว่า Living Body ด้วย แนวทางที่ ๓ การแสวงหาความรู้และความจริงของมนุษย์ชาติ เป็นการมองโลกผ่านประสบการณ์ (Lived Body) ที่สามารถเข้าใจภพชาติได้ผ่านระดับผัสสะ และไร้ผัสสะ ซึ่งมนุษย์ต้องเผชิญโดยใช้ใจในการก้าวข้ามความเป็นจริงแบบผัสสะไปสู่ความจริงในระดับปรมาตม์

การที่มนุษย์จะสามารถเข้าใจถึงความจริงทั้งสามระดับได้นั้นขึ้นอยู่กับทำความเข้าใจ การพัฒนาระดับและกำลังแห่งจิตใจ โดยความจริง ๓ ระดับนั้น ประกอบด้วย ความจริงเหนือผัสสะ (Transcendental Reality) โดยการลดละตัวตน ความจริงในระดับนี้จะทำให้มนุษย์แยกแยะดีชั่วได้ ความจริงระดับที่สอง เป็นความจริงระดับที่เรียกว่า ‘Actual’ ผ่านการจำได้หมายรู้ โดย Actual Truth คือความจริงที่ผู้คนมีความหลังทางวัฒนธรรมใกล้เคียงกัน เช่น ความจริงเรื่องพญานาคที่หล่อหลอมในสังคมอีสาน ส่วนความจริงในระดับจิตสำนึกที่ผ่านการลดทอนเหลือเพียง Objective truth ทำให้มนุษย์สามารถสื่อสารระหว่างบุคคลได้แต่บางครั้งมนุษย์ก็ไม่อาจเข้าใจได้ก็เป็นได้ เช่น เรื่องของยานอวกาศ ความจริงในระดับที่สาม เป็นความจริงเชิงประจักษ์ (Empirical Facts) เป็นไปตามเงื่อนไข ทฤษฎี หรือกฎความเป็นจริงที่ไม่ต้องพิสูจน์มารองรับ

กล่าวโดยสรุปการแสวงหาความรู้ความจริงของมนุษยชาติ แยกออกเป็น ๓ แนวทางข้างต้น กล่าวคือ ประการแรกเป็นไปในแนว ภววิทยา ในระดับปรมาตม์ ในทางพระพุทธศาสนาที่ต้องอาศัยมานขั้นสูงของมนุษย์ แนวทางที่สอง มุ่งเน้นทางสสาร ในทางปรัชญา เรียกว่า Materialism เข้าใจได้ด้วยผัสสะของมนุษย์ แนวทางที่สาม มองความเป็นจริงตามสภาพที่ปรากฏของจิตใจ เรียกว่า เหตุผลนิยม มุ่งเน้นความคิดและตรรกะ ความจริงจะปรากฏในใจของมนุษย์

บทที่ ๕ การจัดการความรู้สู่การสร้างปัญญา

เนื้อหาในส่วนนี้ เริ่มต้นจากการให้ความสำคัญกับจิต โดยอธิบายว่าจิตนั้นมีความสัมพันธ์กับการเรียนรู้ของมนุษย์ โดยมองว่าหากมนุษย์มีจิตใจอ่อนไหว การเรียนรู้ของมนุษย์ก็จะลดลง ซึ่งทางพระพุทธศาสนาถือว่า คือนิรวรณ เป็นเครื่องกั้นไม่ให้บรรลุความดี หรือบรรลุธรรมได้ ที่เรียกว่า นิรวรณ ๕^๑ อันได้แก่ กามฉันทะ พยาบาท ถีนมิทธะ อุทธัจจะกุกกุจจะ และวิจิกิจฉา และผู้เขียนได้อธิบายปัญหาของมนุษย์ที่ทำให้ไม่สามารถเข้าถึงความจริงได้ เพราะมนุษย์มุ่งใช้เทคโนโลยีที่ไม่สามารถทำให้เกิดการเรียนรู้ได้อย่างแท้จริง เนื่องจากไม่สามารถนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ได้จริง หรือคุ้มค่า จึงเกิดกระแสการจัดการความรู้และการจัดการนวัตกรรมแทนที่การจัดการเทคโนโลยีสารสนเทศ ซึ่งวิธีการในการให้ได้มาซึ่งความรู้ของมนุษย์มีหลายวิธี ซึ่งเมื่อแบ่งประเภทของความรู้โดยอาศัยวิธีการได้มาซึ่งความรู้สามารถแบ่งได้สามวิธีการ คือ (๑) ความรู้ที่ได้จากการบอกเล่า จากตำรา คัมภีร์ ผ่านการพิสูจน์ว่ามีคุณค่า กลายเป็นภูมิปัญญา (๒) ความรู้ที่ได้จากการใช้เหตุผล ใช้ตรรกวิทยา ในการอ้างอิงความจริง อาศัยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ (๓) ความรู้จากญาณทัศนะ มาจากการครุ่นคิดไตร่ตรอง ใช้วิจารณ์ญาณ เช่น การตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า

^๑ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*, พิมพ์ครั้งที่ ๔๓, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สหธรรมิก, ๒๕๖๔), หน้า ๒๒๖.

ผู้เขียนได้อธิบายเกี่ยวกับการมีความรู้แต่ขาดปัญญาก่อให้เกิดผลเสียมหาศาล และการพัฒนาที่ถูกต้องนั้นต้องไม่มุ่งเน้นการแสวงหาความรู้และสะสมความรู้เพียงอย่างเดียว ดังนั้นความมีปัญญาจึงมิได้วัดจากปริมาณความรู้แต่เป็นการประเมินจาก ความรู้และขีดความสามารถของปัจเจกบุคคลในการใช้ความรู้และปัญญามาแก้ไขปัญหา โดยในทางพระพุทธศาสนามองว่ามนุษย์สามารถพัฒนาปัญญาได้โดยไม่เกี่ยวข้องกับระดับของความฉลาด แต่ขึ้นอยู่กับระดับของสติสัมปชัญญะ และจิตไร้สำนึกที่เป็นปรากฏในรูปแบบของมิตรไมตรี ความดี เป็นต้น

ในส่วนสำคัญของเนื้อหา ซึ่งเป็นส่วนท้ายที่กล่าวถึงประเด็นที่เป็นพุทธจิตและการจัดการความรู้สู่ปัญญา โดยท่านพุทธทาสกล่าวว่า ศาสนาพุทธนั้นได้เผยความลับของธรรมชาติที่เกี่ยวกับลำดับแห่งความรู้สึกต่าง ๆ ภายในใจจนกระทั่งเกิดการเห็นแจ้งตามจริงต่อโลกหรือต่อขั้นห้า มีความดังนี้

เริ่มต้นด้วยความรู้สึกได้แก่ ปิติ ปราโมทย์ เป็นความอิมเมมในใจทางธรรม โดยเมื่อเทียบในขั้นสมาธิขั้น เรียกว่า ปฐมฌาน^๒ เมื่อปฏิบัติแล้วสามารถควบคุมระงับอาการจนเป็นสมาธิ คือใจสงบ เรียกว่า กัมมณีโย คือพร้อมที่จะรู้เป็นลักษณะของสมาธิที่เราต้องการ เกิดเป็นการรับรู้ความจริงต่อโลกภายใต้การพิจารณา เรียกความรู้จากขั้นนี้ได้ว่า ญาณทัสสนะ ก็สามารถบรรลุธรรมได้ เมื่อลงรายละเอียดเกี่ยวกับแนวทางปฏิบัติสมถะนั้นเป็นแนวทางในการปฏิบัติให้จิตถึงความสงบ ส่วนวิปัสสนากรรมฐานเป็นแนวทางการเจริญสติให้เกิดปัญญา รู้แจ้งเห็นจริง โดยแนวทางในการปฏิบัติได้ถูกแบ่งออกเป็น ๓ แนวทาง ได้แก่ การปฏิบัติแนวทางที่หนึ่ง เริ่มต้นด้วยการเจริญสมถะคือการเพ่งจิตให้นิ่งแล้วต่อด้วยวิปัสสนา คือการเพ่งลมหายใจหรือเพ่งกลิ่น จนเกิดเป็นองค์ฌาน มองเห็นไตรลักษณ์ แนวทางที่สอง คือการเจริญวิปัสสนาเลย คือการเจริญสติในชีวิตประจำวัน โดยการระลึกรู้ในอริยาบถ ผ่านการรับรู้และปล่อยวางแนวทางที่สามคือ เจริญสมถะและวิปัสสนาควบคู่กันไป ซึ่งสามารถทำได้ภายใต้สถานที่สงบโดยการทำจิตให้หนึ่งจนเกิดฌาน และแนวทางที่สามนี้ยังมุ่งเน้นให้แผ่เมตตาคู่กับการเจริญวิปัสสนา เพราะเป็นประโยชน์หรือก่อให้เกิดอานิสงส์ ๑๑ ประการ ที่เรียกว่าอานิสงส์ของการแผ่เมตตา ๑๑ ประการ^๓ ได้แก่ (๑) หลับเป็นสุข (๒) ตื่นเป็นสุข (๓) ไม่ฝันร้าย (๔) เป็นที่รักของมนุษย์ (๕) เป็นที่รักของอมมนุษย์ (๖) เป็นที่รักของเทวดา (๗) อารูธต่าง ๆ ไม่สามารถทำอันตรายได้ (๘) หน้าตาผ่องใส (๙) สมาธิตั้งได้เร็ว (๑๐) ไม่หลงตาย ไม่เศร้าหมอง (๑๑) ตายแล้วไปสู่พรหมโลก และ เมื่อได้แผ่เมตตาให้ตนเองก่อนก็จะทำให้เกิดสำนึกรักตนเอง จนสามารถแผ่ความรักไปสู่ผู้อื่นได้

^๒ ดูรายละเอียดใน ที.สี.(ไทย) ๙/๒๒๖/๗๕.

^๓ ดูรายละเอียดใน อง.เอกาทสก.(ไทย) ๒๔/๑๕/๔๒๕-๔๒๖.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ กล่าวไว้ถึงแนวทางในการเสริมสร้างปัญญา เรียกว่า วุฒิธรรม ๔^๔ ประการ ดังนี้ ประการแรกคือ สปัปฺริสสังเสวะ คือการเสวนากับผู้รู้ นำความรู้ไปฝึกฝนทางปัญญาให้สมบูรณ์, ประการที่สอง คือ สัทธัมมัสสวณะ ฟังดู คำสอนจนเกิดความรู้อย่างลึกซึ้ง, ประการที่สาม โยนิโสมนสิการ คือการย้อนคิดให้แยกคาย ใช้เหตุและผล, ประการที่สี่ ธรรมานุธรรมปฏิบัติ คือการปฏิบัติให้ถูกหลัก นำความคิดไปปฏิบัติจนเห็นผลในทางปฏิบัติ

ดังนั้น การมีความรู้โดยขาดปัญญานั้นสามารถก่อให้เกิดผลเสียมหาศาล และการพัฒนาที่ถูกต้องจึงมิใช่มุ่งเน้นที่การแสวงหาความรู้และสะสมความรู้เพียงอย่างเดียว โดยเฉพาะความรู้ในด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี และสิ่งสำคัญคือการนำความรู้มาใช้แก้ไขปัญหาสังคม หากมีความรู้แต่ขาดการใช้ปัญญาในการแก้ไขปัญญาก่ออาจเกิดภัยพิบัติกับชาติบ้านเมืองได้และยังนำมาซึ่งความแตกแยกทางสังคมส่วนรวม

จุดเด่นของหนังสือ

ผู้เขียนมุ่งเน้นให้สาระในศาสตร์ต่าง ๆ ที่มุมมองของแนวคิดหลักการ วิธีการยกตัวอย่างและมุมมองของปรัชญา จิตวิทยา วิทยาศาสตร์ ในประเด็นสำคัญ อธิบายส่วนประกอบของเนื้อหาอย่างชัดเจนและเมื่อพิจารณาจำนวนหน้านั้นมีความพอเหมาะพอดีสำหรับการอ่านที่ไม่ต้องใช้เวลามาก สามารถทำความเข้าใจได้ โดยที่มีเนื้อหาชวนคิดพิจารณาให้ติดตามเป็นความรู้ในการต่อยอดสู่ศาสตร์สมัยใหม่ ภายใต้บริบทเนื้อหาของการจัดการเรียนรู้ที่จะทำให้เกิดปัญญาด้วยการตั้งประเด็นคำถามสู่การหาคำตอบ ซึ่งผู้เขียนได้อธิบายเป็นลำดับชัดเจนและแบ่งองค์ประกอบของภาคความรู้ในเชิงทฤษฎีจากหน่วยเล็กขยายไปสู่หน่วยใหญ่

โดยอธิบายลักษณะ ความหมายและความสัมพันธ์ในส่วนต่าง ๆ อย่างครอบคลุม เช่น ความสัมพันธ์ระหว่างจิตและสมอง ความสัมพันธ์ระหว่างจิตและหัวใจ และความสัมพันธ์ระหว่างจิตกับกาย เพื่อตอบคำถามว่าจิตนั้นมีจริงหรือไม่ภายใต้การอธิบายถึงความสัมพันธ์ในลักษณะต่าง ๆ ข้างต้นของนักคิดกลุ่มต่าง ๆ ที่สะท้อนออกมาถึงการมีอยู่ของจิต ในส่วนถัดมาคือการอธิบายเรื่องของการทำงานของจิต ซึ่งผู้เขียนแบ่งเนื้อหาออกเป็นสองส่วน คือ การให้คำอธิบายการทำงานจิตตามทัศนะของศาสตร์ตะวันตกและศาสตร์ตะวันออก ซึ่งประกอบไปด้วยคำอธิบายของนักจิตวิทยาในกลุ่มต่าง ๆ ที่มีความคิดความเชื่อต่างกันไปที่อธิบายลักษณะการทำงานของจิต อีกทั้งยังสะท้อนความสำคัญของการมีอยู่ของจิตภายใต้ลักษณะการทำงานของจิตนั้นด้วย ในศาสตร์ตะวันออกนั้นได้อธิบายในรูปแบบของพระพุทธศาสนา

^๔ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๔๓, หน้า ๑๓๘-๑๓๙.

ผู้อ่านจะได้ทราบถึงความเหมือนและความแตกต่างของการทำงานของจิตระหว่างทัศนะของตะวันตกและทัศนะของพระพุทธศาสนา ภายใต้คำอธิบายเกี่ยวกับจิตและเรียนรู้เรื่องพลังงานของจิต คุณประโยชน์ของหนังสือเล่มนี้ถัดมาคือการถ่ายทอดองค์ความรู้เรื่องของปรากฏการณ์และสภาพธรรม ซึ่งเป็นสิ่งที่มนุษย์ให้ความสำคัญในลักษณะของการแสวงหาความรู้และการยึดถือว่าสิ่งใดจริงสิ่งใดเท็จ นำไปสู่การเกิดการตาสว่างหรือมองเห็นภาพความจริงว่าสิ่งที่มนุษย์นั้นยึดถือหรือสิ่งที่เรียกว่าเป็นจริงนั้นมีลักษณะอย่างไร และในบทที่สี่ที่กล่าวถึงจิตและการเรียนรู้ของมนุษย์ในส่วนนี้ค่อนข้างเข้ากับสถานการณ์ปัจจุบันในโลกของการศึกษาที่มุ่งเน้นการแสวงหาความรู้ของมนุษย์ ทำให้สามารถเข้าใจถึงลำดับขั้นและที่มาของการแสวงหาความรู้ รวมไปถึงระดับของความจริงอันเป็นลำดับขั้นของเป้าหมายของการเรียนรู้ที่มนุษย์จะเข้าถึงได้ต้องปฏิบัติอย่างเหมาะสมตามลำดับความจริงในลักษณะนั้นจึงจะสามารถเข้าถึงความจริงได้ ซึ่งทำให้ค้นพบว่าแนวทางของมนุษย์ที่เริ่มต้นแสวงหาความรู้นั้นมีขอบข่ายของการค้นหาความจริงได้เป็นสามแนวทาง คือการค้นพบว่าสิ่งที่มนุษย์แสวงหาและจะเข้าถึงความจริงก็แบ่งวิธีการรับรู้ด้วย เช่นการเรียนรู้ผ่านการมองโลกตามความจริงซึ่งมนุษย์สามารถเข้าถึงได้ต้องอาศัยฉันทานชั้นสูง เป็นต้น

ในหนังสือเล่มนี้สะท้อนให้เห็นถึงแนวคิดหรือมุมมองทางศิลปะในมุมมองที่หลากหลายผ่านยุคสมัย อีกทั้งยังสะท้อนให้เห็นถึงการตระหนักถึงคุณค่าของชีวิตอันเป็นสิ่งที่โลกมนุษย์ในยุคปัจจุบันได้ผลักมนุษย์ให้ถอยห่างคุณค่าแท้และพยายามสร้างคุณค่าเทียมมาหลอกลวงให้มนุษย์ยึดถือและคิดว่าเป็นจริงสามารถครอบครองได้ หนังสือเล่มนี้จึงไม่ใช่เป็นเพียงหนังสือที่ให้แค่เพียงความรู้แต่ได้สร้างภูมิปัญญา ทำให้ผู้อ่านได้ตระหนักคิดไปที่ละขั้น ผ่านการตั้งคำถามและย้อนถามตัวเองว่าสิ่งที่หนังสือเล่มนี้ได้อธิบายมานั้นเป็นจริงหรือไม่ ทั้งนี้ หนังสือเล่มนี้ยังถ่ายทอดวิถีแห่งการปฏิบัติในการเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ คือการนำตนให้เป็นผู้มีปัญญา ผ่านการจัดการเรียนรู้โดยเริ่มต้นจากตัวเอง ซึ่งถ่ายทอดออกมาในบทสุดท้ายอันเป็นสาระของพุทธจิตที่สามารถใช้เป็นแนวทางในการปฏิบัติให้เข้าถึงได้จริงคือการปฏิบัติสมณะและวิปัสสนากรรมฐาน โดยผู้เขียนได้นำเสนอแนวทางของพระพรหมคุณาภรณ์ อันเป็นวิธีการในการเสริมสร้างปัญญาที่เรียกว่า วุฒิธรรม ๔ ประการ คือสัปปุริสสังเสวะ, สัทธะมัสสวนะ, โยนิโสมนสิการ และธรรมานุธรรมปฏิบัติ ซึ่งเป็นหลักหรือแนวทางในการเริ่มต้นตามวิธีการปฏิบัติธรรมที่มุ่งเน้นให้ปัญญาประกอบการคิดและตัดสินใจ โดยเริ่มจากการฝึกจิตจนนำไปสู่การพัฒนาทางปัญญา ดังคำที่ว่า “จิตที่ฝึกดีแล้วย่อมนำสุขมาให้”^๕

^๕ นพดล เหลืองภิรมย์, พุทธจิต และการจัดการความรู้, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: Impress Printing, ๒๕๖๐), หน้า ๑๓.

สรุป

หนังสือเรื่อง พุทธจิตและการจัดการความรู้สู่ปัญญา โดยสาระสำคัญของหนังสือเล่มนี้คือเรื่อง การจัดการความรู้จนก่อให้เกิดปัญญาด้วยวิถีพุทธผ่านการฝึกจิต โดยได้อธิบายถึงความหมาย ความสำคัญ และความสัมพันธ์ของจิต ว่ามีลักษณะอย่างไร การอธิบายความเป็นจริง และลักษณะของความรู้ ในแต่ละศาสตร์ที่มนุษย์ยึดถือผ่านการอธิบายของนักคิด นักปรัชญาทั้งทางฝั่งตะวันตกและตะวันออก โดยการอธิบายปรากฏการณ์ทางจิต ผ่านสภาวะทางโลกและสภาพธรรม โดยการอธิบายให้เห็นว่าสิ่งที่มนุษย์มองว่ายากนั้นคือการเข้าสู่ความจริงขั้นสูงนั้นมนุษย์สามารถเข้าถึงได้ แต่ต้องผ่านฝึกฝนอบรมตนเอง จนเกิดสิ่งที่เรียกว่า ฌาน จนนำไปสู่การบรรลุในสังขารธรรม แต่โดยพื้นฐานแล้วการจัดการปัญญาของมนุษย์ ต้องอาศัยการบ่มเพาะจากสภาวะจิต ในพระพุทธานุชาวจีนสอนให้มนุษย์ขัดเกลาจิตใจตนเอง เพราะมนุษย์สามารถบรรลุหรือสำเร็จสิ่งต่างๆได้ด้วยตนเอง สิ่งหนึ่งที่ได้รับการอ่านหนังสือเล่มนี้คือการตระหนักได้ว่า บุคคลใดที่ผ่านการเรียนรู้ผ่านสถาบันการศึกษาต่าง ๆ ในระดับที่สูงหรือมีความรู้ในศาสตร์ต่าง ๆ อย่างเข้มข้น หากแต่ไม่อาจนำความรู้นั้นมาใช้หรือมีเพียงความรู้แต่ไม่มีปัญญาประกอบก็อาจหลงผิด คิดผิดได้ ดังนั้น สิ่งที่ประคับประคองสังคมให้อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขคือการมีเมตตาโดยเริ่มจากตนเอง แนวความคิดทางพระพุทธศาสนาถือเป็นรากฐานในการทำให้สังคมเข้มแข็ง และการมีปัญญาทำให้มนุษย์ไม่หลงงมงายไปกับสิ่งที่ไม่จริง

บรรณานุกรม

- นพดล เหลืองภิรมย์. **พุทธจิต และการจัดการความรู้**. กรุงเทพมหานคร: Impress Printing, ๒๕๖๐.
 มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๙, ๒๔**.
 กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.
 สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์(ป.อ. ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๔๓.
 กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สหธรรมิก, ๒๕๖๔.